

Kuyper - Kerkreformatoren.

Ter inleiding.

In dit nummer van „De Reformatie”, dat bij het eeuwjaar van Kuypers geboorte diens levenswerk herdenken wil, behoort ook een bijdrage over hem als kerkreformatoren te worden opgenomen. Niet slechts, omdat bij afwezigheid hiervan aan de volledigheid iets ontbreekt zou; maar veel meer omdat dan het allervoornaamste gemist zou worden. De kerk heeft in Kuypers denken en strijden en bidden een veel te groote plaats ingenomen, hij kende haar een veel te centrale positie toe, dan dat wat hij voor haar deed slechts als aanhangsel van zijn levensarbeid beschouwd, laat staan geheel verzwegen mag worden. Voor hem was het vraagstuk van de kerk in den grond geen ander dan het vraagstuk van het Christendom.¹⁾ En „voor wat Christelijk in hoogen zin zal zijn, kan het uitgangspunt nooit anders dan in den Christus liggen, en moet dus ook het brandpunt steeds in Zijn gezuiverde Kerk gezocht... Zonder die „vaste basis van operatie”, die alleen uw Kerk u biedt, baat alle geïsoleerde Calvinistische actie niets. Eerst waar die basis vast ligt, kan het leven, kan het licht zich in alle richtingen spreiden”.²⁾ Zóó de kerk, zóó de natie. Zij is het hart, dat over den welstand van het gansche volkslichaam beslist.

Ontwakend kerkelijk besef.

Naar Kuypers eigen Confidentie werd door zeer bijzondere leidingen Gods zijn oog voor de totaal eenige betekenis der kerk geopend en liefde tot haar in zijn hart gewekt.

Van huis uit bezat hij deze liefde niet. „In mijn jongelingsjaren wekte de Kerk eer mijn afkeer dan mijn genegenheid. Door kerkelijke opvoeding van nabij met het Kerkelijk leven bekend, gevoelde ik mij, vooral door den vorm waarin zich dit te Leiden voordeed, eer afgestooten dan aangetrokken... De kerk was er geen kerk. De geest heerschte er niet, en mijn hart kon geen sympathie gevoelen nòch voor een kerk, die zoo grovelijk haar eigen eer met voeten trad, nòch voor een godsdienst, die door zulk een kerk werd vertegenwoordigd”. Hij stelde dan ook het afleggen zijner geloofsbelijdenis tot vlak voor het proponentsexamen uit. Niet, dat hij ooit tot positivisme of ongodisterij verviel, „maar van den ouden schat behield ik niets”.³⁾

Doch diezelfde God, die in vroeger tijden altoos de vorming en roeping van den persoon van den kerkreformatoren aan het werk der reformatie vooraf liet gaan, bereidde ook eerst Kuypers als instrument, eene der reformatische arbeid, waartoe Hij dezen knecht bestemd had, aanvangen kon.

Vooreerst werd Kuypers aan het einde van 1858 door zijn leermeester, Prof. de Vries, opgewekt om mee te dingen in de oplossing van een prijsvraag, die door de Groningsche theologische faculteit was uitgeschreven, en waarin de gevoelens van Calvijn en à Lasco aangaande de kerk met elkaar vergeleken moesten worden. Hierdoor ging Kuypers zich voor het eerst met het kerkelijke vraagstuk meer bewust bezig houden.

Dit kreeg voor hem bovendien een hooger wijding door het feit, dat hij, na alle bibliotheken van Europa vergeefs afgezocht te hebben, bij den vader van zijn leermeester de werken van à Lasco vond, van welker bezit deze zich niet bewust was, en die Kuypers tot oplossing van zijn prijsvraag beslist noodig had. Hierbij vernieuwde hij voor het eerst het lang gestaakte gebed. Dit was Gods vinger. „Of oordeel zelf! Gij hebt ter doelbereiking een instrument van noode. Slechts op één plaats ter wereld schuilt het. Maar niemand, zelfs niet de eigenaar, weet, dat het er is... En God brengt u, als tegen uw wil, ter plaatse waar het ontdekt moest worden. Straks is het in uw hand. Zoo dit geen voorzienig bestel mag heeten, wat is het dan? En begrijpt ge dan niet, hoe een jaar onder zulke indrukken, uitsluitend aan bestudeering van het „Kerkelijk Vraagstuk” besteed, voor goed een plooi aan mijn geest moest geven, die bleef, ook, toen de Groninger prijsvraag lang vergeten was”.⁴⁾

Ten tweede oefende een sterken invloed de lezing van den Engelschen roman: De erfgenaam van Redclyffe, door Miss Yonge. Dit bracht Kuypers op de knieën: „eer ik het wist, lag ik zelf voor mijn stoel en waren mijn handen gevouwen”. En vooral als hij leest, hoe een der hoofdpersonen begraven wordt onder de welluidende klanken van de liturgie der Engelsche kerk: „his Motherchurch — the mother who had guided each of his steps in his orphaned life” — heeft de kerk voor goed Kuypers hart veroverd. „Daar stond ik voor. Zulk een kerk zag ik nooit en kende ik niet. O, zulk een kerk te bezitten, „een Moeder, die van der jeugd af onze schreden leidt!” het werd mijn heimwee, het werd de dorst mijns levens. Dat had mij ontbroken. Dat moest middel ter redding zijn, en... mijn ideaal voor het kerkelijk leven

was mij in dat vluchtig woord geopenbaard... Toen was voor altijd die voorliefde voor den vasten vorm, die hooge prijsstelling op het Sacrament, die waardeering der Liturgie in mij geworteld, die mij nog altijd dorsten doet met al de dorst mijner ziele naar een geheiligden Kerkstaat, waarin mijn hart en dat der mijnen van alle twistgewoel verre, de stille verkwikking des vredes in het vaste en eeuwige eener beslissende leiding genieten kan”.⁵⁾

Eindelijk moet hier genoemd Kuypers verblijf als predikant in zijn eerste gemeente Boesd. De gesprekken met zijn eenvoudige gemeentelieden en vooral met de vrome Pietje Baltus, noopten hem, nader studie van Calvijn te maken. En hierbij bleek hem, „dat die in hun hoek verscholen arbeiders het mij in hun plat-Betuwsch gezegd hadden, juist zóó als Calvijn het mij in zijn keurig Latijn te lezen gaf. Calvijn zat, hoe misvormd ook nog, in die eenvoudige landlieden, die zijn naam nauwelijks van hooren zeggen hadden, en Calvijn had zóó geleerd, dat men hem, nog eeuwen na zijn dood, in een vreemd land, in een vergeten dorpske, in een met pannenvoer bevoerd vertrek, met een gewoon arbeidersbrein begreep”. Hiervoor zag Kuypers maar één oplossing: „Calvijn had een kerk gesticht, en door dien vasten kerkvorm zegen en vrede in de ontvankelijke gemeenten weten te spreiden, onder alle naties van Europa en over zee, in stad en vlek, tot bij den arme en den man die niets was”.⁶⁾

Langs deze wegen werden het gebrek aan vasten kerkvorm het „Carthago delenda”, en een kerk die ons aller moeder is, het doel zijns levens. Zijn heele ziel kwam er tegenop, wanneer men zeide dat men het in 't geloof wel met hem eens was, maar op het punt der kerk met hem verschilde. „Ik kan, ik mag dit niet toestemmen. Het stuk der Kerk is mij wel ter deeg een geloofskwestie, en mits de opening des harten ver genoeg ga, neem ik aan, bij menigeen reeds in de eerste geloofsaspiratiën de afwijking aan te wijzen, die tot uiteenlopend inzicht in de „locus de Ecclesia” leidt”.⁷⁾

Kerkelijk bewustzijn.

Het kerkelijk besef, dat op de boven-omschreven wijze in Kuypers was gewekt, is bij hem ook spoedig tot kerkelijk bewustzijn verdiept. Hij kon er zich rekenschap van geven, waarom zijn voorliefde voor het kerkelijk vraagstuk gewettigd was.

Ten eerste kunnen wij op het gebied van zedelijke en godsdienstige waarheid niet zonder gezag leven. En waar Christus zelf hierin voorzien heeft, door aan Zijn gemeente de sleutel-macht toe te betrouwen, daar vroeg Kuypers in naam des Heeren „herstelling van de door Hem gewilde, door Hem voor ons noodig gekeurde macht. Ik wensch het gezag van den Heiligen Geest, en eisch daarom herstelling van het wettige orgaan, waardoor, binnen de door de Schrift gestelde grenzen, mijn leven bewaakt, mijn zonden gestraft, mijn afdwalingen ook op het terrein der waarheid kunnen verbeterd worden”.⁸⁾

Voorts achtte Kuypers de oplossing van het kerkelijk vraagstuk noodig om het verband tusschen wezen en vorm terug te vinden. Alle onderschatting van de sacramenten, alle weerzin tegen een vasten leervorm in dogma en catechismus en belijdenis, alle ongevoeligheid voor een behoorlijk uitgewerkte liturgie, kunnen slechts overwonnen worden door het kerkelijk instituut, of, wat Kuypers toen nog de „uiterlijke kerk” noemde, in eere te brengen en den kerkvorm te herstellen. En hierbij ging hij in deze eerste periode terug op de vleeschwording des Woords, die hij met de later door hem verworpen⁹⁾ onjuiste uitdrukking van de menschwording Gods aanduidde. Voor hem was — blijkens den titel van de preek, waarmee hij 10 Nov. 1867 in de Domkerk te Utrecht intriede hield — „de menschwording Gods het levensbeginsel der kerk”. God heeft zich immers altijd bekend gemaakt in het zichtbare. „De Heilige openbaart zich in den vorm van het woord, in den vorm van het symbool, in den vorm van teekenen, in den vorm van feiten, in den vorm van Theophaniën, in den vorm van Engelen en personen, en in de volheid der dagen heet het: „Wat wij gezien, gehoord, getast hebben van het Woord des levens, dat verkondigen we u!” Uit dien hoofde erlangt ook de openbaring van het nieuwe leven onder de menschen aanstonds een vasten welbegrensden vorm. Er ontstaat een Gemeente! En (in) die Gemeente zijn Apostelen, zijn ambten, zijn ceremoniën, zijn usantiën, is een rechtspraak, ontstaat een belijdenis, en voortgaande ontwikkelt zich datzelfde leven in den vorm van een Kerk met haar Sacramenten, haar Ambten, haar Verordeningen, haar Liturgie, altijd naar den eisch, dat de menschwording van den Zone Gods haar levensbeginsel blijve”.¹⁰⁾ „Een uitwendige kerk als voortzetting van Christus' historische verschijning is dus voor

de Christenheid alle eeuwen door volstrekte behoefte”.¹¹⁾ „Christus is haar albezielende geest, en zij Christus' lichaam. De liefde die in haar werkt is een innerlijke beweging van Christus' ontferming. Haar denken is een ingaan van den Heiligen Geest in de diepten Gods om die te onderzoeken. Haar gebed is een bidden van den Heiligen Geest in het hart harer leden. Haar spreken is een vertolken van wat de Heilige Geest haar op de lippen legt. Het licht dat van haar uitstraalt is een doorschijnsel van het goddelijk licht, want God Zelf is het licht dat in haar schijnt”.¹²⁾

De herstelling van de kerk achtte Kuypers vervolgens noodzakelijk tot bezwering van het dreigende individualisme. „Nu spreekt ieder, uit zich ieder, — alleen de Gemeente komt nooit aan het woord. Zij mist het orgaan om zich te uiten. Van solidaire levensopenbaring is geen sprake meer. Zelfs bij den Doop en bij het Heilig Avondmaal is het de individualiteit van den prediker, niet de gemeente van Christus, die in het gesproken woord haar karakter legt. Kan dit, mag dit zoo blijven?” En indien dit niet mag, dan is er geen Openbaring uit den hemel noodig om deze eenvoudige gedachtenreeks onweerlegbaar te maken: „dat de eenheid der geloovigen zich in het Gemeentelieven, dat de Gemeente van Christus zich in een Kerk, dat die kerk zich in haar gemeenschapsvormen uit, en dat opbouw van onzer Kerk, zij het ook in nieuwen stijl, mits naar vaste lijnen, eisch is van die hoogere aspiratie des geestes die ons tot waardeering van het solidaire leven tegen de uitspattingen van het individualisme roept”.¹³⁾

Eindelijk zal de herstelde kerk het huiselijke en nationale leven ten goede komen. „Vooral nu het leven buiten den Christus al machtiger georganiseerd, zoo indrukwekkend en verleidend in den Staat en in bijzondere vereenigingen optreedt is er dubbel behoefte aan een tegenwicht van de zijde der Christelijke kerk”. „Geef zij even lapidair den Christelijken geest te aanschouwen, gelijk de sociale wetten den humanitair geest uitdrukken, dan, maar ook dan alleen, moogt ge goede hope voeden, dat bij de keuze tusschen beider invloed, en huisgezin, en volksleven, aan de Christelijke type den voorkeur geven en daardoor het geheiligd kader bewaren zal, dat u tot welslagen bij den arbeid uwer prediking van noode is”.¹⁴⁾

Kerkidealen.

Bij zulk een helder kerkelijk bewustzijn had Kuypers natuurlijk ook zijn kerkidealen. In niet minder dan zeven punten somt hij in 1873 al op, hoe de kerk, die hij zoekt, georganiseerd moet zijn.

a. De kerk zij gereformeerd: „Aan den naam „Gereformeerd” hecht ik, en om niets geef ik dien prijs”.

Daarin ligt allereerst een protest tegen het ongezonde partijwezen. „De eenheid is verbroken. Slechts personen vindt men, die om hun naam en devies fracties en facties groepeeren, wier bloei en ondergang met de opkomst en emeritering dezer sterke geesten gelijken tred houdt”.¹⁵⁾ „Daartegen nu ken ik maar één redmiddel: Noem u naar niemand, boeieer niet met één enkele fractie, en steek zelf zonder de minste pretentie de oude wettige, nog nooit afgeschafte historische kokarde op, met haar sterksprekende veelzeggende kleuren! Wees wat gij zijt, zijt naar Afkomst, Doop en Belijdenis. Wees Gereformeerd, breng het oude wapenschild uwer geestelijke familie weer in eere. Getroost het u in de kerk geen ander stempel te dragen dan die kerk zelve van rechtswege afdrukt op ieders lastbrief. Laat af van iets bijzonders, iets op u zelf, iets in onderscheiding van uw kerk te willen zijn, — en ge zult wel geen school vormen, die zich naar u noemt,.... uw individualiteit zal wel terugtreden voor de macht der historie, ge zult soms luisteren moeten naar de gemeente en haar niet altijd tot luisteren naar uw stem kunnen nopen, maar ge zult.... het alles vergoedend oordeel genieten van uw arbeid een vast bestand in den bouw der historie zien verkrijgen, en bij uw wegvallen geen doodsklok over uw eigen school te luiden hebben, maar rustig, als waart ge er nooit geweest, den Gereformeerden Genius later doorwerken, zoo na uw verscheiden als voorheen!”¹⁶⁾

Met den naam Gereformeerd wordt voorts de geheele prachtige erfenis onzer vaders ons ten goede weer overgeboekt. „Denk dat verleden weg en we maken met ons klein hoopje tegenover den tijdgeest een tamelijk povere figuur. Maar hef de eeuw, waarin we staan en leven, uit haar afzondering op en laat ze in aller eeuwen loop er ééne worden, en met een schitterende ervaring, met een zeldzame geestesmacht van geloof en wetenschap, als met de keur van Gods genade en trouwe overgoten, treedt diezelfde eerst zoo gemin-

1) Conservatisme en orthodoxie, 5.
2) De zegen des Heeren over onze kerken, 23—24.
3) Confidentie, 35.
4) T.a.p., 39.

5) T.a.p., 43.
6) T.a.p., 47.
7) T.a.p., 48—49.
8) T.a.p., 52—53.
9) De Vleeschwording des Woords, 72.
10) Confidentie, 56—57.

11) De menschwording Gods het levensbeginsel der kerk, 12.
12) T.a.p., 10.
13) Confidentie, 59—60.
14) T.a.p., 61.
15) T.a.p., 63.
16) T.a.p., 66.

achte G
licht”.¹⁷⁾
Al ver
versteet
is het be
erkend’;
eindelijk
op ons
b. De
waarlijk
de toekom
„Ik aanvi
maar als
het Chris
in zijn
beteekeni
zijner kr
eierzucht
logica ze
Het mog
maar dit
heeft, da
„Van z
Kerk zie
geesten v
tenzij ze
maken.
haar pro
Trouwem
tisch n
van zijn
democrat
overtuigi
volle geh
denkbeel
langer s
c. De
geestelijk
nisatie t
als Rom
euvcl nie
en het o
der Gen
valsche
uitgeoeft
heid noo
ge dat
Over we
werkzaam
durft he
deel kon
komt op
enkel ja
de Kerk
overgela
den toeg
slachten
op den
waarde
dwingen
moet va
door en
heeft va
gemaakt
lijk het
eerst do
onhistori
Volksker
weerspr
tus en
Openbar
Schrift
„L’Égl
van Mo
van een
in Fran
voor di
dan aan
lises”
„L’Égl
d. De
uit eigen
cijfering
broeders
e. De
Om dez
belijdeni
een ridd
pel, een
of niet
wensch
leerd...
schreef
is het w
dat is l
heiligen
vatte ni
betuigen
niet, on
ze voor
Er is in
de zaak
dat bele
alleen h
God de

17) T.a.
18) T.a.
19) T.a.
20) T.a.
21) T.a.

volstreekte bezielende geest, die in haar van Christus' gegaan van den is om die te idden van den en. Haar spre- Heilige Geest dat van haar het goddelijk dat in haar

e. Kuyper ver- van het dreekt ieder, uit te komt nooit n om zich te is geen sprake Heilig Avond- den prediker, lie in het ge- kan dit, mag het mag, dan elnoodig om weerlegbaar te wigen zich in Gemeente van kerk zich in uit, en dat op- nieuwen stijl, a die hogere udering van spattingen van

t huiselijke men. „Voor al machting en verleidend enigen op- en tegenwicht „Geeft zij te aanschou- humanitairen alleen, moogt eze tusschen lksleven, aan even en daar- sal, dat u tot prediking van

Kerkidealen.

zwustzijn had alen. In niet n 1873 al op- rd moet zijn. Aan den naam om niets geef

tegen het on- is verbroken. m hun naam en, wier bloei teering dezer „Daartegen loem u naar de fractie, en tie de oude ische kokarde ende kleuren! ist, Doop en d, breng het familie weer t geen ander e van rechts- Laat af van onderscheiding ge zult wel u noemt,.... den voor de sterren moeten tot luisteren ge zult.... van uw ar- der historie t geen doods- hebben, maar st, den Gere- , zoo na uw

dt voorts de ren ons ten verleden weg ke tegenover ur. Maar hef uit haar af- eeuwen loop nde ervaring, m geloof en ls genade en st zoo gemin-

achte Gereformeerde Kerk in haar historisch licht".¹⁷⁾

Al verder waakt de gereformeerde titel tegen versteening en reprimatie. „Hiermede is het beginsel van onzen kerkstaat onafscheidelijk erkend"; terwijl aan den Gereformeerden naam eindelijk ook „de invloed van onze kerk op ons volk" hangt.¹⁸⁾

b. De kerk zij democratisch. Men behoeft waarlijk geen profeet te zijn om te erkennen dat de toekomst in onze kerk voor de democratie is. „Ik aanvaard die, niet als een noodzakelijk kwaad, maar als door God gewild en met den aard van het Christendom in overeenstemming". „Het volk in zijn massale betekenissen komt tot al grooter betekenissen. Het wint in kennis, het wordt zich zijner kracht bewust. Het heeft den moed en de eerbied om naar meerder macht te dingen. De logica zelf der feiten stuwt het voort en voort.... Het moge nog jaren, het moge decennien duren, maar dit staat vast, zoo Europa een toekomst heeft, dan wacht het die van de Democratie".

„Van zulk een algemeene beweging kan ook de Kerk zich niet vrij houden. In dien vaart der geesten wordt ze zelve meegesleurd. Ook zij moet, tenzij ze abdiceert, de nieuwe frontbeweging medemaken. Alleen in de Democratie ligt ook vóór haar profetie van krachtsvernieuwing en bloei". Trouwens, „het Christendom is democratisch naar aard en wezen en slechts miskenning van zijn heilig karakter heeft tot besnoeiing der democratische invloeden geleid". „Naar mijn vaste overtuiging zal Gods Woord eerst dan weer ten volle gehuldigd zijn, zoo men de door God gehuwde denkbeelden van Kerk en Democratie niet langer scheidt".¹⁹⁾

c. De kerk moet vrij zijn. „Een stelsel van geestelijke onderdrukking als onze Synodale Organisatie ten tooneele bracht is al even onwaardig als Rome's feitelijke dwang". „Te verhelpen is dit euvel niet, tenzij men breke met de valsche eenheid en het onheiligh fantoom der Volkskerk van de erve der Gemeente verdrijve". „Bij vasthouding aan valsche bekoring door het massale der Volkskerk uitgeoefend, komen we tot de waarachtige vrijheid nooit. En waarom ze niet prijsgegeven? Meent go dat er in een volkskerk zegen schuilt?.... Over welk deel uit die schare gaat de Kerkelijke werkzaamheid? Over de helft? Over een derde? Ge durft het immers nauwelijks beëmen. Geen zesde deel komt in onze bedehuizen. Geen tiende deel komt op onze(n) Catechisatiën, langer dan een enkel jaar — en... de groote menigte wordt door de Kerk eenvoudig aan haar eigen geesteloosheid overgelaten. Zeg niet, dat toch de volkskerk u den toegang tot de gezinnen en de komende geslachten geeft. Ach, waartoe toch die lichtbeelden op den wand, die voor den nuchteren blik alle waarde inboeten". „Ik heb moeite om mij te bedwingen, zoo dikwijls ik een pleitbezorger ontmoet van deze naar mijn innige overtuiging zoo door en door onware voorstelling.... Eerst Rome heeft van de Christelijke Gemeente een Volkskerk gemaakt. Onze Gereformeerde kerk is oorspronkelijk het tegendeel van een Volkskerk geweest, en eerst door Staatsche ontaarding geworden wat de onhistorische lofredenaar thans in haar roemt. Een Volkskerk is tegen de analogie des geloofs en weersprekt de groote tegenstelling tusschen Christus en de wereld, die van Genesis drie tot Openbaring negentien de hoofdgedachte der Schrift vormt".

„L'église de la multitude" was het devies van Monod, zeker nooit gekozen, ter aanduiding van een Volkskerk, wijl de Eglise Reformée dit in Frankrijk nooit was; maar kon het als manifest voor dit verouderd standpunt gelden, ik zou er dan aanstonds mijn „La multitude des Eglises" tegenoverstellen. Tusschen haar en Rome's „L'église de la totalité" staat de keus".²⁰⁾

d. De kerk zij zelfstandig, d.w.z. zij moet uit eigen middelen kunnen leven. Met breede becijferingen van het kerkelijk budget der afgescheiden broeders toont Kuyper aan, dat dit ook mogelijk is.²¹⁾

e. De kerk hebbe een geordenden leerdienst. Om dezen te kunnen uitoefenen, heeft ze een belijdenis noodig. „Een Kerk zonder Belijdenis is een ridder zonder blazoën, een vloot zonder wimpel, een karakterloze vereeniging, die niet weet of niet zeggen durft wat ze wil. Een Belijdenis wensch ik dus, en die Belijdenis scherp geformuleerd.... Een Belijdenis, die haarlijns alles omschreef en codificeerde?.... dat is de dood, dat is het werpen van een twistappel in de Gemeente, dat is letterzifterij kweken en aftrekken van den heiligen dienst onzes Gods. Neen, een Belijdenis bevatte niets dan datgene, waarvan men voor God betuigen kan dat het afdoet ter zaligheid. Toch niet, om, is die Belijdenis eenmaal uitgesproken, ze voortaan onveranderd als wet te doen blijven. Er is in elke Belijdenis te onderscheiden tusschen de zaak die men belijdt en den vorm, waarin dat beledene wordt uitgedrukt. Onveranderlijk blijve alleen het eerste, al het overige wissele naar mate God de Gemeente het inzicht, de gedachte en

het Woord geeft. Slechts beginne men nooit van meet af, maar belijde zijn geloof steeds op de historische lijn, d.i. in aansluiting aan de Belijdenis der Vaders, maar die zoo mogelijk beter uitgedrukt, Schriftmatiger bepleit, scherper tegen de ketterij ook onzer dagen gehandhaafd, en zoo uitgesproken, dat ze ons eigen geslacht een woord op de lippen legge, dat naar onze behoeften ons het scherpgewette zwaard reikt, om in den geestelijken tegenstand waaraan wij ten prooi zijn, met vaste hope en blijmoedig geloof pal te staan voor onzen Heer. Dat en dat alleen is Gereformerd, „reformata reformanda".²²⁾

f. De kerk bezitte een eeredienst. „Dusver bleef de samenkomst onzer Gemeente veel te eenzijdig dienst der Leer". Kuyper wenschte betere ontwikkeling van den eeredienst. „De vorm, die men daartoe kiezen wil, is mij onverschillig. Het behoeft nauwelijks herinnerd, dat Sacrament, Gebed, Kerkgezag en verdere Liturgie de daarvoor aangewezen bestanddeelen zijn". „Laat er ook korte, eenvoudige, liturgische diensten zijn, waar elk lid der Gemeente deel aan kan nemen, tot zelfs het kind der Zondagsschool. Diensten, waarin Gods Woord gelezen, waarin gedankt en gebeden; waarin gezongen en gejubeld wordt en een korte vermaning het geheel besluit. Bovenal open naast deze beiden, niet maar om de drie maanden, maar telkens en gedurig een Sacramenteelen dienst voor de geloovigen, opdat de Heer bij brood en wijn tot Zijn Gemeente kome, om Zijn lichaam tot spijs en Zijn bloed tot drank te geven, haar ter levensvernieuwing, haar ter verbondsbezegeling, haar ter sterking van het geloof".²³⁾

g. Eindelijk oefene de kerk ook den liefdedienst. Deze beginne bij het huis Gods en richtte zich allereerst op de nooden der ziel. „De worstelende ziel moet in de geboorteweeten der bekeering niet aan eigen smart en vertwijfeling ten prooi gelaten, maar met het medelijden van Gods kinderen bijgestaan en gesteund. De bekommerde van harte, die zich opsluit in zijn zelfwegwerping moet aan de hand des sterken uitgevoerd naar de blijdschap der volkomen verlossing. Er moet raad zijn voor de jonge moeder bij de opvoeding van haar kroost. Er moet een opzoeken zijn van het afgedrevene en een troosten van de verlatene. Wie niet bidden kan, moet men leeren bidden. Ja, zoo geheel moet in waarheid het Christelijk Leven Gemeenteleven, profetie van de Gemeenschap der heiligen zijn, dat de een des anderen lasten draagt en elks zieleleven door teedere zachte banden aan het leven der gansche Gemeente verbonden zij".

„Bij dien geestelijken Liefdedienst voege zich de zorg voor de nooden des Lichaams. Het Christendom rekent ook met het uitwendige leven. Het belijdt een Christus, die zijn wondermacht ook op dit terrein openbaarde, die lichamenlijk uit het graf verrees en dus een wederopstanding en verheerlijking des lichaams waarborgt.... Armverzorging dus, goede degelijke, met wijs beleid geordende Armverzorging.... Zorge voor weduwen en weezen en ouden van dagen, maar ook voor vreemdelingen, „passanten", gelijk onze kerk die eertijds noemde, en waarom men zich thans niet meer bekreunt. Dan verzorging van krauken, van gevangenen, kleeding van den schamele, zorge voor den blinde en doove en stomme en kreupele. Kortom leniging van alle nood en lijden. In den „Christus Renumerator" mag een Kerk niet hopen, die niet zelve de voetstappen van den „Christus Salvator" heeft gedrukt".

„Hierbij moet zich de Liefdedienst voor de Wereld aansluiten, zoo door inwendige als uitwendige zending.... Die Gemeente gaat te niet en verkijnt zoo ze „la passion des âmes", de hartstocht der zielen verliest".²⁴⁾

Hoe stout Kuypers kerkidealen ook zijn, toch wil hij ze niet op revolutionaire wijze tot verwezenlijking brengen of er ontijdig naar vooruit grijpen. Op de vraag, waarom hij zijn kerk niet verlaat, om met een kring van gelijkgezinden zijn ideaal tot werkelijkheid te maken, antwoordt hij: „Dat zou zeer gemakkelijk zijn, maar onzedelijk. Diep in de ziel overtuigd van den zegen, die te verwerven is, mag ik dien niet alleen voor mijzelf, maar moet ik dien ook voor anderen begeren.... Eerst dan zou ik mij tot zulk een stap verantwoord, maar dan ook gehouden rekenen, zoo ik na elken weg tot kerkherstel beproefd te hebben, de verklaring der gemeente, ontving, dat zij met voorbedachten rade volharden wil in wat m.i. verhindering is van het Koninkrijk Gods".

„Slechts dit hoop, dit bid ik af van mijnen God, dat het mij na hoe langen en bangen strijd dan ook, nog eens gegeven worde, na wegvalling der ruïne, die we thans nog Kerk noemen, 't zij dan hier of elders, het heilig ambt, dat al mijn liefde heeft, in een kleine gemeente te bedienen, die mij troost en door mij getroost wil worden, en metterdaad en waarheid mij een Gemeente kan zijn van Christus mijnen Heer".²⁵⁾

Zoo sprak Kuyper reeds in 1873 volledig uit, naar welke kerk het ideaal van zijn hart uitging.

Intusschen had hij zijn eerste daad tot kerkreformatie reeds verricht. Zijn standpunt nemend in de concrete situatie, waarin hij zich bevond, zond hij, als predikant te Beesd, zijn brochure „Wat moeten wij doen, het stemrecht aan onszelf houden of den kerkeraad machtigen?" in 't licht.

Aan den eenen kant keurde hij het algemeene stemrecht der gemeente, zooals dit bij uitvoering van art. 23 van het Algemeen Reglement tot stand komen zou, als duurzaam vorm van kerkregering af. De idee van kerk gedooft zeker democratie. Maar democratie mag nooit in volkssoevereiniteit ontaarden.²⁶⁾ Alleen wanneer er nog geen kerkbestuur is, kan de gemeente als constituant optreden. Maar is zij eenmaal geconstitueerd, dan behoort zij aristocratisch geregeerd.²⁷⁾ Hierbij moet aristocratie wel onderscheiden van oligarchie, omdat de laatste niet, de eerste wel op kwaliteits let. Ze is regeering van de besten en daarom op kerkelijk gebied van de vroomsten.²⁸⁾ Bovendien achtte Kuyper het niet verantwoord om dit algemeene stemrecht in te voeren, juist in de dagen dat wij de landskerk als patiënte in handen krijgen. „Wat dunkt u? Gaat het aan om op zulk een oogenblik tot zulk een kerk te zeggen: Gij zijt opgegroeid van kind tot man, treedt allen in de volheid der rechten die u als priesters en profeten toekomt".²⁹⁾

Maar anderzijds meende Kuyper art. 23 te mogen en zelfs te moeten aanvaarden, omdat het ook te beschouwen is „als een bedekte erkenning van den onwettigen toestand, waarin we sinds '16 hebben verkeerd, en als toekenning van het recht, om met het constituëeren der kerk een aanvang te maken".³⁰⁾ Wel voorziet hij scheuring, maar wat zou er dan uiteen spatten? „De kerk onzer vadersen? ge vergist u: haar geraamte misschien, maar van haar zelve zou het dan juist blijken, dat zij er sinds lang niet meer was geweest. Komt er scheiding, welnu dan zal het openbaar worden, dat de eenheid slechts kunstmatig was en niet door een band des geestes, maar slechts door het rafelend koord van reglementen werd saamgehouden; en daarvan zal het gelden „wat openbaar maakt brengt licht".³¹⁾

Alleen als men tot algemeen stemrecht in de kerk overgaat, dan zij het ook werkelijk algemeen. Dan mogen de zusters, de armeren en de jongeren niet uitgesloten. „Zijn in doorslag de vrouwen niet juist het puik, de kern, de aristoi der gemeente? Kan men voort niet arm en toch een aristos in kerkelijken zin zijn? Waartoe de grens van 23 jaar? Is de jongeling, dien ge eerst in staat hebt geacht over uw belijdenis te oordeelen, nu weer te onzelfstandig om mee te stemmen over een kerkeraadskeuze?"³²⁾

Ook later nog heeft Kuyper het kerkelijke stemrecht der vrouw verdedigd. Hij keurt het af, dat de vrouw slechts eenmaal haar stem in de kerk mag laten hooren, n.l. bij het doen der openbare geloofsbelijdenis, doch verder voor onmondig wordt gehouden. Zij heeft wel, evenals de man, allerlei plichten tegenover de kerk te vervullen, maar zij mag niet, zooals hij, haar eigen oordeel hebben, en het althans niet geven. Wanneer de kerkeraad de gemeente tot vergadering samenroep, noodigt hij tot nog toe de mannen, maar niet de vrouwen. Maar wanneer de verkiezing niet meer is dan het aanwijzen van personen, terwijl de kerkeraad daarna de benoeming doet, weet Kuyper niet, waarom de vrouw hierin geen medezeggenschap zou mogen hebben. Dat aan haar tot nog toe in de gemeente het stemrecht is onthouden, komt voort niet zoozeer uit speciale kerkrechtelijke overwegingen, maar uit een algemeene beschouwing der vrouw, die gelukkig aan het verouderen en nabij de verdwijning is.³³⁾

Driedubbelen strijd.

Van Beesd naar Utrecht gekomen, streefde Kuyper daar (1867—1870), zooals hij het zelf in zijn afscheidspraak uitdrukte „den driedubbelen strijd van kerkelijke verkiezing, om het kerkelijke goed, en voor den kerkelijken doop".³⁴⁾

Den eersten vooral door zijn geschrift „over de werking van art. 23" (1869). Hij wil dit artikel wel als overgangsmaatregel, maar niet als blijvend besluit aanvaarden. „Dat is Belial en Christus doen samenwonen in eenzelfde huis. Dat is uit zucht naar zelfbehoud, uit dorst naar heerschappij de eere van Christus handhaven door het treffen van een onzedelijk vergelijk met hen die den Christus verwerpen. Immers zoo plaatst men zich met hen op éénzelfde basis, op éénzelfden rechtsgrond. Zoo rust het gezag, dat men voor zichzelf wenschte in éénzelfde steunpunt met 't onheiligh gezag der anderen, die in een kerk van Christus nooit anders dan onze tegenstanders kunnen zijn".³⁵⁾

26) Wat moeten wij doen enz., 7.

27) T.a.p., 10.

28) T.a.p., 12—13.

29) T.a.p., 9.

30) T.a.p., 19.

31) T.a.p., 22—23.

32) T.a.p., 16—17.

33) De Heraut, 23 Januari 1898 (no. 1048).

34) Conservatisme en orthodoxie, 4.

35) De werking van artikel 23, 14.

17) T.a.p., 66.

18) T.a.p., 68—69.

19) T.a.p., 77—79.

20) T.a.p., 80—85.

21) T.a.p., 85, v.v.

22) T.a.p., 97.

23) T.a.p., 98—100.

24) T.a.p., 100—102.

25) T.a.p., 104—105.

In den strijd om het kerkelijk goed mengt hij zich niet „alsof de levenskracht der kerk in steenen gebouwen of schatten gouds zou schuilen”, maar omdat de kerk ook over het aardse goed rekenschap heeft te doen, en „omdat op haar de verantwoordelijkheid blijft rusten, ook voor het aardse talent, dat haar is toebetrouwd.”³⁶⁾ Hij verzet zich tegen het Koninklijk Besluit, waarbij al het kerkelijk goed zoo maar vrij en onbelemmerd teruggegeven wordt aan de gemeenten, en dat de commissie, die ad interim benoemd was, zich zelf duurzaam continueert.³⁷⁾

Doch nu de regeering aan het wijzigen ging, mag mede op grond hiervan geëischt, dat zij ook de Koninklijke Besluiten van 1852 en 1816 intrekken zal.³⁸⁾ Zij zou alleen een overgangsmaatregel moeten treffen, dat zich een nieuwe organisatie kon vormen, maar dan zoo, dat deze werkelijk uit de gemeente voortkomt en vrijwillig en met bewustzijn door haar wordt aanvaard.³⁹⁾ De classis Amsterdam in 1816 en de afgescheidenen omstreeks 1834 hebben de onwettige organisatie bestreden vanuit gereformeerd kerkelijk standpunt. Zij hebben daartegenover vrije gemeenten gevormd. Maar daarmee was die kerkvorm niet vernietigd, aan de gereformeerden geen gelegenheid tot nieuwe constitueering gegeven, en had de gereformeerde levensdrang zijn recht niet herwonnen. Daarom moet thans de strijd van rechtsstandpunt gestreden en van de regeering geëischt, dat zij haar onwettige daden te niet doen zal.⁴⁰⁾

In den strijd om den doop deed Kuyper mede, om, toen Zaalberg de trinitarische formule in die van geloof, hoop en liefde veranderd had, een bond van kerkeraden gesticht te krijgen, die zich onderling verbonden om het sacrament van den doop en voorts elk ander gemeentebelang dat bedreigd mocht worden, door gemeenschappelijke samenwerking te verdedigen.⁴¹⁾

Eindelijk heeft Kuyper te Utrecht — wat hij in zijn afscheidsrede niet vermeldt — den strijd over de kerkvisitatie, die bij zijn komst al aan den gang was, voortgezet. Op zijn voorstel verklaarde zich de kerkeraad buiten staat, de vragen der kerkvisitatie te beantwoorden omdat deze „hem gedaan worden namens een synode, met wier tegenwoordige waardigheidsbekleeders de kerkeraad geen gemeenschap des geloofs en der belijdenis heeft”.⁴²⁾ Had het synodaal kerkbestuur geen verzachtende bepaling gevonden en was Dr Kuyper zelf in 1870 niet naar Amsterdam vertrokken, dan zou reeds te Utrecht een conflict uitgebroken zijn.

Bezinning.

In 1883, het jaar van Luthers vierde eeuwfeest, bood Kuyper aan de Nederlandsche zonen der reformatie zijn Tractaat van de reformatie der kerken aan: een letterlijke weergave van de lezingen, die hij te Amsterdam voor den Broederkring gehouden had.⁴³⁾ Al noemt hij zelf in de inleiding (XXII) dit Tractaat al te bescheiden „slechts het flauwe schaduwbeeld van wat een „handboek voor gereformeerd kerkrecht” behoort te zijn”, toch heeft het tijden als standaardwerk voor kerkreformatie en kerkregeering dienst gedaan en bewijst het heden deze diensten nog. Alle mogelijke kwesties, die met het onderwerp verband houden, worden breedvoerig en principiëel behandeld. In vier hoofddeelen komen achtereenvolgens de algemeene beginselen, de rechte formatie, de deformatie en de reformatie der kerken aan de orde. Doch daar eerst Dr H. Bavinck⁴⁴⁾ en later Dr J. C. Rullmann⁴⁵⁾ van dit werk reeds een schematisch overzicht hebben gegeven, is het doelmatig, dit hier te herhalen, en meer dienstig, enkele typerende gedachten eruit naar voren te brengen.

Reformatie omschrijft Kuyper als „kwijting van de verplichting, die op de kerk in haar zichtbare openbaring, d.i. op de plaatselijke kerken Christi en stuk voor stuk en in haar onderling verband rust, om zoo dikwijls de leugen en de zonde strafeloos in haar midden het juk afwerpen, door terugkeer tot de oorspronkelijke forme die in Gods Woord voor de kerken geboden is, aan de waarheid en de heiligheid opnieuw haar heerschappij over leugen en zonde te verzekeren.”⁴⁶⁾ Of korter uitgedrukt: reformatie „is het brengen van waarheid en heiligheid in de plaats van dwaling en zonde.”⁴⁷⁾

Alle goede reformatie heeft God tot auteur. „Geen onzinniger bedrijf dan ook, dan dat eenig mensch, al ware hij de uitnemendste, of eenige kerkelijke vergadering, ook al ware zij de invloedrijkste, zich ooit zou vermelen te zeggen of te denken: „Ja, wij zullen door ons beleid deze of die ingezonken kerk eens reformeeren!” Zulk zeggen is ongereformeerde hoovaardij en kan nooit anders dan op nog verdere deformering uitloopen. Het is het averechts gevoelen, alsof wij een

zuivere kerk aan God hadden te leveren, in steed van dat Hij ons in Zijn ontfomingen met een zuiveren kerkstaat begenadigt.”⁴⁸⁾

Maar al is alle kerkreformatie uit God, dit neemt toch de menselijke verantwoordelijkheid niet weg. Evenals Kuyper vroeger de rust van het graf geesteseld had, die velen in de kerk wilden behouden⁴⁹⁾, zoo keert hij zich thans tegen de valsche lijdelijkheid en het onheillegitimisme. Hij weerlegt het onjuiste gebruik van Zacharia 4:6, dat het niet door kracht of geweld, maar door 's Heeren Geest zal geschieden. De valsche lijdelijkheid dwaalt in haar opvatting van het werk van den Heiligen Geest. „Men denkt zich dit werk van den Heiligen Geest namelijk, als buiten de gewone organen en buiten de gewone werkzaamheden omgaande. Iets dualistisch”. Maar juist op grond van Zacharia 4:6 moet iedere ambtsdrager tot reformatie opgeroepen en hem gezegd: „Dat hij juist ingelijfd moet zijn in een dier beide olijfbomen, door wier takken en twijgen, d.i. door wier gehoorzaamheid ook in het werk der reformatie, de zalfolie des Heiligen Geestes moet toegebracht aan de zeven kerken des levenden Gods.”⁵⁰⁾ „Een kerk, die klaagt zonder zich op te richten, is een lamenteerende en geen doleerende kerk. Immers een kerk die recht zal hebben, om voor God en menschen te doleeren, is zulk een vergadering van geloovigen, die zich afscheidt van degenen, die de kerk verdrukken, naar Gods Woord trouwe opzieners aanstelt, en met het overgeven van de gevolgen aan God Almachtig, zoodra doenlijk overgaat tot een goede inrichting van den dienst des Woords en der Sacramenten.”⁵¹⁾

Bij deze reformatie wil Kuyper niets van een tegenstelling tusschen een medische en een juridische weten. Oefening van kerkelijke tucht, verbetering van de kerkelijke ordonnantiën, berisping, schorsing of afzetting van ontrouwe ambtsdragers, censuur over ontrouwe leden, behooren, hoe juridisch ook, even goed tot de medische wijze van kerkherstel als de prediking van het Woord. Tegenover medisch staat niet juridisch maar chirurgisch. Vergelijken wij de kerk met ons lichaam en het kerkbederf met de ziekte in dat lichaam, dan zijn medische en chirurgische behandeling op deze wijze onderscheiden, dat de eerste het organisme ongestoord laat en de laatste „ter redding van het geheele organisme een deel ervan door het ontleedmes verstoort.”⁵²⁾

Reeds vroeger had Kuyper het eisch van het gereformeerde kerkwezen genoemd, dat elke plaatselijke gemeente een eigen kerk vormt. „Een „Gereformeerde kerk” voor een geheel land, als een eenheid van onzelfstandige deelen, is eenvoudig een ongerijmdheid, die zich zelve weersprekt. Een „kerkgenootschap” voor een geheel land, opgevat niet als een bond van vrije „kerken”, maar als een genootschap van alle hervormden in den lande tot stichting van EENE kerk, zou feitelijk ophouden, Gereformeerd te zijn.” Er kan wel van Nederduitsch Gereformeerde Kerken, maar nooit van een Nederlandsch Hervormde Kerk sprake zijn. „Officieel te spreken van een Nederlandsche kerk is onzin.”⁵³⁾

Ook in het Tractaat van de reformatie stelt Kuyper als eerste kenmerk van het gereformeerde stelsel van kerkregeering, dat de plaatselijke kerk uitgangspunt is.⁵⁴⁾ De onzichtbare kerk van Christus openbaart zich altoos eerst plaatselijk.⁵⁵⁾ Zulk een lokale kerk bezit in zichzelf het volle wezen der kerk. Dit wordt ons door de Schrift geleerd. De apostelen erkennen elke plaatselijke formatie voluit als kerk, spreken ook wel in het meervoud van kerken, maar gebruiken nimmer het enkelvoud kerk „als begrip van uitwendig organische kerkelijke eenheid”. Verder is er bij hen nergens een spoor van te ontdekken „dat zij de opsmelting van de plaatselijke kerken in zekere nationale eepheid als voorwaarde voor het behoud en het wezen eener kerk stellen”. En ook als de Heere Jezus zelf in Openbaringen 2 en 3 Zijn brieven geeft voor de zeven kerken van Klein-Azië, „vertoont de Heere wel de organische eenheid van het zevental in de eenheid der zeven lachters op den kandelaar, maar de kerken zelve worden als op zichzelf staande toegesproken.”⁵⁶⁾

Strikt genomen kan dan ook op een plaats maar één kerk zijn. „Een Luthersche of gescheidene Gereformeerde kerk in één zelfde stad, haar leden in dezelfde straten tellende, is niet gelijk het behoort, ook al moet het om 't gebrekkige van een toestand soms tijdelijk geduld. Slechts wat in Belijdenis der waarheid principiëel uiteenloopt mag zich afzonderlijk formeeren; wat daarentegen één in belijdenis is, hoort saam. En aan den strengen eisch van het beginsel zou dan eerst recht geschieden, indien men bij verschil in Belijdenis van ondergeschikte punten niet rustte eer men hierin „hetzelfde gevoelde”, om voorts aan allen

die tegen deze Belijdenis der waarheid over stonden, het recht op den naam van kerk te ontzeggen.” Staan om uitwendige oorzaken, bij overeenstemming in belijdenis, op één plaats nochtans twee kerken naast elkaar, dan „mag in abnormale toestanden de ééne aan de andere het recht op den eernaam van kerk niet betwisten, maar dient over en weder geijverd met liefdedrang om beide kerken te vereenigen.”⁵⁷⁾

Is dus elke lokale kerk in zichzelf compleet en zelfstandig, dan kan het uiterlijk verband in rechten met andere kerken nooit anders dan door confederatie tot stand komen.⁵⁸⁾

Had Kuyper bij zijn eerste optreden meer dan eens beloofd, dat er geen leven zonder vorm bestaanbaar is, thans haalt hij wezen en vorm, onzichtbare en zichtbare kerk, vergadering der geloovigen en kerkelijke organisatie iets meer uit elkander. Al zijn de instellingen nog zoo verdorven, nochtans is het wezen der kerk nog behouden zoolang er nog geloovigen zijn overgebleven, die immers het vermogen in zich dragen om tot kerkformatie of reformatie over te gaan. De schijnkerk treedt dan ook voor Kuyper op waar, bij aanwezigheid van de uiterlijke instellingen, er „geen enkel persoon meer is die belijdt, geen kerkelijke bediening die de genademiddelen brengt, en waar elken morgen de zon opkomt en elken avond de zon ondergaat, zonder dat een enkele knie voor Koning Jezus gebogen wordt of een enkele tong Hem belijdt.”⁵⁹⁾ De valsche kerk verviel nog dieper, want daar heeft satanische contra-formatie plaats gehad.⁶⁰⁾

Ging Kuyper vroeger voor „de uiterlijke kerk” op de vleeschwording des Woords terug, thans gaat hij er van uit, dat de organisatie der kerk op gezag berust en dat dit soevereine gezag door den Vader gegeven is aan den Christus. Niet als Zone Gods maar als Middelaar is Hij de aange-stelde Koning der kerk.⁶¹⁾ Om dit gezag uit te oefenen, is Christus altijd in Zijn kerk op aarde aanwezig, „present in den meest eigenlijken zin des woords; en waar Hij niet Zelf present is, daar moge een getabberd mensch staan te redeneeren, maar daar is geen bediening des Woords; daar moge water gesprekend en brood gebroken worden, maar daar is geen sacrament;... daar mogen kerkelijke heereu op groene kussens zetelen, maar daar is geen kerkeraad noch concilie noch synode machthebbende in zijn naam”.⁶²⁾ Deze presentie en dit gezag laat Christus vooral gelden in de personen van de ambtsdragers. „Doel, strekking, roeping van dit ambt is om het Woord Gods, het Woord des Konings waar te maken, te verwerklijken, te realiseeren met onweerstandelijke macht.”⁶³⁾

Merkwaardig is hierbij, dat Kuyper, naast de gewone kerkelijke ambten, op grond van artikel 28 der Confessie, ook het ambt aller geloovigen opneemt. Dit treedt op, waar de regeerende ambten wegvallen. En niet alleen wegvallen maar ook afvallen door ongeloof en ontrouw. Deze ambtelijke waarneming van anderer taak is slechts uitvloeisel „van de meer algemeene taak, die in het ambt aller geloovigen besloten is, t.w. de plicht om gestadig en rusteloos in zake van belijdenis, kerkregiment en eeredienst, de beslissingen en daden der andere ambtsdragers te controleren.... In een gereformeerde kerk moet elk geloovige zijn geestelijk oordeel hebben en dat oordeel laten werken; niet uit betweterij of bedilzucht, maar uit geestelijke gehoorzaamheid; en dus nooit op grond van zijn opinie, maar uitsluitend naar het geestelijk verstand van den Woorde Gods. Aldus moet al hetgeen in de kerk beleden, beslist of bediend wordt, steeds zijn gestadigen steun vinden in de geestelijk verlichte conscientie der geloovigen.”⁶⁴⁾

Nader de vraag onder de oogen ziende, op welke wijze kerkhervorming toegaan moet, onderscheidt Kuyper drie soorten van reformatie, namelijk door reveil of geestelijke opwekking; door geleidelijk kerkherstel en door breuk met het bestaande. Deze laatste kan weer op drie manieren plaats hebben, doordat er gebroken wordt met de organisatie, met het kerkverband of ten slotte met de kerk zelf.⁶⁵⁾

Tot de Nederlandsche toestanden komend, vindt hij daar drie soorten kerken. In de eerste plaats zulke, waar nog tamelijk zuivere bediening van Woord en Sacrament is. Al laten zij ook ontheiliging van de genademiddelen toe en verwaarloozen zij de tucht en staan zij in een verkeerd kerkverband, toch zijn zij nog voor ware kerken van onzen Heere Jezus Christus te houden. Ten tweede, zulke kerken waar wel de goede bediening der genademiddelen ontbreekt, doch waar nog bidders zijn en hoop mag gekoesterd „dat op 's Heeren tijd de Baalsdienst voor den dienst des Heeren zal wijken”.⁶⁶⁾ En eindelijk kerken waarvan moet gezegd: „ze zijn gestorven. De kandelaar is van haar plaats

genomen en een nieuw ouden, veropzet verme. Zij zijn hem misschien le Wel weet I dit niet zull „Waren zij den zij mo valsehe k zijn. En na de godzalig dan volgt hi of schismati stelling, als standige org In bizond hoe in al verloop. M wordt, dat bekeering, zullen.” A eerst voldat

Ook bij K vooraf. Nog matie der k tisch reeds.

In den z te Amsterd en Gebrond scheid tuss instituut aa stellingen v digd had.

Den 27ste Feringa en zoowel aan kennis van hun ambt godsdienstig kanten; — meer aanh menten niet teekenden i gesteund do welijke prot raad het g in de dank land heerse heid van o Kuyper van een memor breede zel is, alsof de zouden heb kerkeraad, eischt, of a het ambt, lastering va van rust en taire kwesl dat het geb voor de ki Gods ope van het beg de vraag ald wiens zijde kerk kan ge stichting al haar bestek beslistheid i Eeuw aan kens kracht baring de alle einden beginsel de belijdenissel of deze lev uitgesproken der bijzond is door de dacht”.⁷⁴⁾

Ongeveer ouderlingen een der m leenen bij sleutel v een oudc feit van van een Was een c dennen prec toen reeds satie uitgeb vankelijk st na de beve schen in te stond; „ma van Amster

36) De kerkelijke goederen, 4.
37) T.a.p., 9.
38) Vrijmaking der kerk, 33, 16.
39) T.a.p., 50.
40) T.a.p., 13—14.
41) Dr J. C. Rullmann, De strijd voor kerkherstel, 160—164.
42) Kerkvisitatie te Utrecht in 1868, 120.
43) Het conflict gekomen, I Complot en Revolutie, 15.
44) De vrije kerk, IX 542—550.
45) Kuyper-bibliografie, II 93—106.
46) Tractaat van de reformatie der kerken, 8.
47) T.a.p., 116, 118.

48) T.a.p., 118.
49) Het vergrijp der zeventien ouderlingen, 133—136.
50) Tractaat van de reformatie der kerken, 181—182.
51) T.a.p., 89.
52) T.a.p., 127—128.
53) Vrijmaking der kerk, 10—11.
54) Tractaat enz., 47.
55) T.a.p., 7.
56) T.a.p., 34—36.

57) T.a.p., 37.
58) T.a.p., 34.
59) T.a.p., 112.
60) T.a.p., 114.
61) T.a.p., 14.
62) T.a.p., 16.
63) T.a.p., 18.
64) T.a.p., 68.
65) T.a.p., 121 v.v.
66) T.a.p., 197—198.

67) T.a.p., 1.
68) T.a.p., 2.
69) Revatie.
70) Het ver
71) T.a.p., 1.
72) T.a.p., 2.
73) T.a.p., 1.
74) T.a.p., 1.
75) Het dre

heid over ston-
terk te ontzeg-
en, bij overeen-
laats nochtans
g in abnormale
het recht op
ten, maar dient
rang om beide

lf compleet en
rband in rech-
dan door con-

den meer dan
zonder vorm
zen en vorm,
vergadering der
iets meer uit
nog zoo ver-
kerk nog be-
n zijn overge-
in zich dragen
over te gaan.
or Kuyper op
iterlijke instel-
is die belijdt,
enademiddelen
zon opkomt
d, zonder dat
gebogen wordt
(59) De valsche
ar heeft sala-
d. (60)

iterlijke kerk"
s terug, thans
atie der kerk
ne gezag door
istus. Niet als
lij de aange-
it gezag uit te
kerk op aarde
eigenlijken zin
resent is, daar
te redeneeren,
Woords; daar
gebroken wor-
... daar mogen
zetelen, maar
e noch synode
Deze presentie
gelden in de
oel, strekking,
Woord Gods,
naken, te ver-
veerslandelijke

er, naast de
id van artikel
ler geloovigen
geerende am-
llen maar ook
Deze ambe-
is slechts uit-
taak, die in
n is, t.w. de
zake van be-
ist, de beslis-
ragers te con-
le kerk moet
el hebben en
betweterij of
oorzaamheid;
opinie, maar
tand van den
in de kerk
steeds zijn ge-
elijk verlichte

n ziende, op
a moet, onder-
rmatie, name-
ekking; door
euk met het
drie manieren
n wordt met
of ten slotte

komend, vindt
eerste plaats
bediening van
k ontheiliging
rloozen zij de
verband, toch
n Heere Jezus
zulke kerken
nademiddelen
zijn en hoop
tijd de Baals-
zal wijken". (61)
gezegd: „ze
n haar plaats

genomen en wel kan God de Heere te dier plaatse
een nieuwe kerk doen opbouwen, maar uit dien
ouden, verdorden atam wordt niets meer". Met
opzet vermeldt Kuyper niet de gescheiden kerken.
Zij zijn hem doleerende kerken, die zich tijdelijk
misschien iets te zelfstandig georganiseerd hebben.
Wel weet hij, dat de gescheiden broeders hem
dit niet zullen toegeven, maar dit deert hem niet.
„Waren zij toch geen doleerende kerken, dan zou-
den zij moeten volhouden dat onze kerken alle
valsche kerken of Synagogen des Satans
zijn. En naar wij gelooven durven, doen althans
de godzaligen onder hen dit niet meer". Doch
dan volgt hieruit ook „dat deze gescheiden kerken
of schismatiek zouden zijn of wel, en dat is onze
stelling, als doleerende kerken van iets te zelf-
standige organisatie door ons zijn te eeren". (62)

In bijzonderheden wordt dan nog uitgewerkt,
hoe in al deze kerken de reformatie dient te
verloopen. Maar zóó, dat er volle nadruk op gelegd
wordt, dat zij, die hieraan de hand slaan, boete,
bekeering, vernieuwing des verbonds beloonen
zullen. (63) Aan deze geestelijke voorwaarde moet
eerst voldaan.

Uit het eerste optreden te Amsterdam.

Ook hij Kuyper ging het leven aan de bezinning
vooraf. Nog voordat hij in zijn Tractaat de refor-
matie der kerken volledig uiteenzette, had hij prak-
tisch reeds in deze richting gearbeid.

In den zomer van 1870 deed hij zijn intrede
te Amsterdam, met een leerrede over Geworteld
en Gegrond, waarin hij in preekvorm het onder-
scheid tusschen de kerk als organisme en als
instituut aanwees, gelijk hij één jaar vroeger in
stellingen voor de predikanten-vereeniging verde-
digd had. (64)

Den 27sten Maart 1872 gaven de heeren N. M.
Feringa en H. Höveker met nog 15 ouderlingen,
zoowel aan de gemeente als aan den kerkeraad
kennis van hun besluit, „zich voortaan, zooveel
hun ambt dit toelaat, te onthouden van alle
godsdienstige verrichtingen door moderne predi-
kanten; — zij zullen geene hunner kerkredenen
meer aanhooren en bij de bediening der Sacra-
menten niet meer tegenwoordig zijn". (65) Hiertegen
teekenden 1077 mannelijke lidmaten der gemeente,
gesteund door een adhesie-betuiging van 245 vrou-
welijke protestanten, omdat 17 leden van den kerke-
raad het gewaagd hadden, „stoornis te brengen
in de dankbare vreugde, die in ons geliefd vader-
land heerschte, voor de zoo duur verkregen vrij-
heid van overtuiging door onze vaders". (66) Aan
Kuyper werd opgedragen, namens den kerkeraad
een memorie hierleggenover op te stellen. In den
breede zet hij uiteen, hoezeer de klacht ongegrond
is, alsof de heeren Feringa c.s. zich vergrepen
zouden hebben aan de traditie van vaderland en
kerkeraad, aan het beginsel in staat en kerk ge-
schikt, of aan de gemeente door miskenning van
het ambt, door misbruik van het heilige, door
lastering van haar voorgangers, door verbreking
van rust en recht. (67) Alle formeelen en reglemen-
taire kwesties ter zijde stellend, poneert Kuyper,
dat het geheele geding loopt over de vraag: „is
voor de kerk van Christus een bijzondere
Godsopenbaring al dan niet onafscheidelijk
van het beginsel waaruit zij leeft?" (68) En wanneer
de vraag aldus wordt gesteld, is het niet onzeker, aan
wiens zijde 't gelijk valt. Over de besliste keuze der
kerk kan geen twijfel bestaan. „Zoowel de acte harer
stichting als de apostolische documenteering van
haar bestek, pleiten onverbiddeijk tegen elke on-
beslistheid in dit eerste harer levensbeginselen. ...
Eeuw aan eeuw spreekt ze telkens beziender, tel-
kens krachtiger uit, dat in Gods bijzondere Open-
baring de wortel van haar aanzijn stoelt. Aan
alle einden der aarde is haar getuigenis op dit
beginsel der beginselen in heilig accoord. Geen
belijdenisschrift werd ooit door haar opgesteld,
of deze levenskeus werd voor God en menschen
uitgesproken. Aan de mogelijkheid van loochening
der bijzondere Godsopenbaring in eigen boezem,
is door de Kerk van achttien eeuwen nooit ge-
dacht". (69)

Ongeveer gelijktijdig maakten twee andere
ouderlingen bij den kerkeraad bezwaar, om bij
een der moderne predikanten assistentie de ver-
leenen bij het aannemen van zijn leerlingen. „Den
sleutel van het H.-Avondmaal levert
een ouderling reeds, door het enkel
feit van zijn aanwezigheid in handen
van een loochenaar van zijn Heer!" (70)
Was een der andere kerkeraadsleden den mo-
dernen predikant niet ter wille geweest, dan zou
toen reeds een conflict met de Synodale Organi-
satie uitgebroken zijn. De kerkeraad zelf was aan-
vankelijk standvastiger dan deze overlooper. Ook
na de bevestiging weigerde hij, deze jonge men-
schen in te schrijven. Een langdurig proces ont-
stond; „maar de slotsom was, dat de Kerkeraad
van Amsterdam op den 24sten Mei 1875, na een

afmattende worsteling van drie jaren, ten slotte
toch veroordeeld werd, om deze moderne leer-
lingen op zijn registers te boeken". En in een
zeer onvoltallige vergadering (slechts 48 van de
84 leden waren aanwezig) legde de kerkeraad met
25 tegen 23 stemmen het hoofd in den schoot en
ging de zaak door. (71)

De doleantie.

Nadat Kuyper in 1873 wegens zijn verkiezing
tot Tweede Kamerlid als emeritus predikant Am-
sterdam verlaten had, en in 1880, het stichtings-
jaar van de Vrije Universiteit, er als hoogleeraar
terugkeerde en spoedig tot ouderling gekozen
werd, brak de meest bewogen en tegelijk belang-
rijkste periode van zijn levenswerk aan. Hij werd
de ziel van de doleantie-beweging. Het ligt buiten
het bestek van dit artikel, om deze in haar his-
torisch verloop van stuk tot stuk en in alle bizon-
derheden te beschrijven. Dit is ook trouwens,
vooral na de historische studies van wijlen Dr
Rullmann en na de verschijning van het gedenk-
boek bij het halve eeuwgetij der doleantie, niet
noodig. Slechts een enkel ding zij in herinnering
gebracht, waarin vooral het beginsel en de be-
doeling blijken van de kerkelijke beweging, waarin
Kuyper zijn grootste reformatorische kracht heeft
ontplooid.

In 1883 werd de proponentenformule nog eens
gewijzigd. Was men er vroeger reeds toe over-
gegaan om van de aanstaande evangeliedieners
instemming met de belijdenis te vragen, niet om-
dat (quia) maar in zooverre (qualenus) zij met de
belijdenis overeen kwamen; thans behoefden zij ook
dit niet meer te betuigen en konden zij met een
algemeene belofte aangaande de bevordering van
het Godsrijk volstaan.

Dit feit was voor den Amsterdamschen kerke-
raad aanleiding om een commissie te benoemen,
waarin ook Kuyper zitting kreeg, en die hem
van advies moest dienen, wat hij tegenover deze
herziening zou doen. Deze commissie op haar
beurt dacht het goed, geen rapport uit te bren-
gen, vóórdat zij anderen over deze zaak gehoord
had. En zoo kwam op haar initiatief 14 April
1883 een vergadering van gecommiteerde kerke-
raadsleden te Amsterdam bijeen.

Kuyper had te voren een nieuwe uitgave van
de Drie formulieren van Eenigheid bezorgd, die
24 Februari van datzelfde jaar reeds door de
meeste Amsterdamsche Ouderlingen waren geteek-
kend. Waar hiermee de belijdenisschriften weer
algemeene bekendheid kregen, kon ook voor de
conferentie van 1883 geëischt, dat teekening van
de presentielijst instemming met de drie formu-
lieren beteekende. Zeker, Kuyper wilde naar op-
heffing van de onwettige organisatie van 1816
heen. Twee kerkorden kan niemand tegelijk vol-
gen. „Wie dus zijn naam onder de Kerkorde van
Dordt van 1619 plaatst, schaft daarmee de Kerk-
orde van 1816 af". Maar hij wilde toch niet,
dat tot dezen stap werd overgegaan „eer men
eerst weer met bewustheid zich plaatsen kan op
den grondslag van onze Belijdenis, gelijk die ligt
uitgesproken in onze drie Formulieren". (72)

De vergadering van gecommiteerde kerkeraads-
leden was eenparig van oordeel:

„1e. dat de Kerkorden niemand tot de be-
diening des Woords in hunne kerken behoorden
toe te laten, die niet bereid was vooraf de Drie
Formulieren van Eenigheid te onderteekenen;

2e. dat het Kerkverband van 1816 moest wor-
den verboden, zoo de Gereformeerden er door
verhinderd zouden worden Koning Jezus als
Souverein in Zijn Kerk te eeren;

3e. dat Gereformeerde belijders, die onder een
Kerkeraad verkeerden, wiens doen en toedoen tegen
Jezus' Koningschap inging, gehouden waren, na
ernstige vermaning, eendrachtelijk de gemeen-
schap met zulk een Kerkeraad af te breken en,
gelijk de Gereformeerden in de zeventiende eeuw
hadden gedaan, als doleerende Kerk op te
treden". (73)

De in 1879 aangebrachte reglementswijziging,
waarbij aan doopleden toegestaan werd om bij
een modernen predikant elders aangenomen te
worden, mits zij een getuigenis van een goed
zedelijk gedrag van den kerkeraad hunner woon-
plaats konden overleggen, werd de inzet van
nieuwe moeilijkheden. De vrijzinnigen maakten
zich op om „het gelijke recht der modernen"
met hand en tand te handhaven. Zij vroegen
attesten, als boven bedoeld zijn, bij den Amster-
damschen kerkeraad aan, om hem hierdoor te
dwingen „of tot aftreden, of tot een bui-
gen van het hoofd voor de verwerpers
van den Christus". (74) De kerkeraad weigerde
niet kortweg. Hij liet de mogelijkheid open, dat
het verzoek gedaan werd uit overwegingen, die
in de verste verte de belijdeniskwestie niet raakten;
en had in zulk een geval tegen uitreiking geen be-
zwaar. Hij verklaarde zich dan ook bereid, om de be-
geerde attesten af te geven, mits de betrokkenen
verklaarden, dat er bij hen geen ander voornemen

bestond, „dan om elders belijdenis te gaan af-
leggen van hun oprecht en hartelijk geloof in
den Heere Jezus Christus, als onzen eenigen en
algenoegzamen Zaligmaker, „welke overgeleverd
is om onze zonden en opgewekt om onze recht-
vaardigmaking". (75) De moderne kandidaten wei-
gerden, deze verklaring af te leggen en gingen
in hooger beroep. Het classicaal kerkbestuur,
meende, niet in de klacht der protesteerenden te
kunnen treden, „overmits de Kerkeraad
reglementair alle recht bezat, om te
handelen gelijk hij deed". (76) Het provinciaal kerk-
bestuur echter gelastte, dat binnen zes weken
de afgifte moest plaats hebben. Hiertegenover ging
de kerkeraad in hooger beroep bij de Synodale
Commissie. Met opzet liet hij alle gronden, aan
menschelijke inzettingen en reglementen ontleend,
rusten, om cassatie van het besluit van het pro-
vinciaal kerkbestuur te vragen, enkel op grond,
„dat genoemde beslissing nietig is als in strijd
met Gods Woord". (77) De Synodale Commissie
verklaarde zich homogeen met het provinciaal
kerkbestuur, en gelastte dat vóór 8 Januari 1886
de attesten moesten afgegeven.

De doleantie zou dan ook uitgebroken zijn op
deze vraag, of een kerkeraad nog macht heeft
om van degenen, die bij hem belijdenis komen
doen, instemming met de hoofdwahrheden van
het evangelie te vragen, indien niet onverhoeds
het classicaal kerkbestuur, doende wat des kerke-
raads is, 4 Januari 1886 — den dag aan welks
avond de kerkeraad beslissen zou of hij al dan
niet de gevraagde attestaties zou afgeven — tachtig
kerkeraadsleden geschorst had, omdat zij 12 Dec.
1885 meegewerkt hadden aan een besluit, waarin
vastgelegd was, dat de commissie van beheer
over de kerkelijke goederen, bij eventueel conflict,
als wettigen kerkeraad zou erkennen den oor-
spronkelijken kerkeraad, die de gemeente bij Gods
Woord hield.

De geschorsten konden niet nalaten, tegenover
de memorie van noodige inlichtingen van het clas-
sicaal kerkbestuur door middel van Dr A. Kuyper
en Dr F. L. Rutgers een contra-memoriet te geven,
waarin zij uiteen zetten, dat er geen misdrijf, maar
verschil van overtuiging in 't spel was. „Er is
conflict van overtuiging inzake de Belijdenis,
conflict van inzicht omtrent de Organisatie,
en evenzoo conflict van denkeelden over het
Beheer". (78)

Een verwarde kerkelijke procedure van ver-
scheidene maanden werd gevoerd. Dr Kuyper
werd als vertegenwoordiger van allen voor de
Synode gedaagd. Hij verscheen ook 16 Sep-
tember 1886; maar hij weigerde de vragen van
den voorzitter te beantwoorden, omdat dit ver-
hoor, in dit stadium van het proces en door
dit college, ongeoorloofd was. (79) In November 1886
stelde Kuyper voor de vervolgende leden van den
kerkeraad zijn laatste woord tot de conscientie
van de leden der Synode op. Hij keert zich tegen
de hiërarchische organisatie, tegen het toeken-
nen van het beslissingsrecht aan de menschelijke
rede en tegen het invoeren en bestendigen van
leervrijheid. Tegenover deze drie ingekankerde
kwaden stelt hij met de zijnen „bestist en vast-
beraden: ten eerste, het Koningschap
van Jezus in Zijn Kerk op aarde, niet slechts
geestelijk maar ook ambtelijk; ten tweede, de
volstreekte Autoriteit van het Woord bij
elke kerkelijke beslissing; en ten derde, de
noodzakelijkheid, om, met terzijetting van Leer-
vrijheid, alle Bedienaren des Woords, alle Op-
zieners en Armverzoorgers ambtelijk te houden bij
wat de Kerk van Christus belijdt". (80)

Maar dit alles mocht niet baten. Het Synodaal
kerkbestuur bekrachtigde 1 December 1886 het
afzettingsvonnis, dat reeds 1 Juli daaraan vooraf
gaande op onwettige wijze door het provinciaal
kerkbestuur geveld was. En zoo bleef er niets
anders over, dan dat ook van zijn zijde de ge-
schorste kerkeraad 16 December 1886 het kerk-
verband brak.

Deze gang van zaken verheugde Kuyper eeners-
zijds niet. Hem persoonlijk was de strijd niet lief.
Hij verklaarde, „dat al wat in mij is, er naar snakt en
hijgt, om van den kerkelijken strijd met al zijn
zielverderende bitterheden verlost te worden, en
dat ik, o, zoo dankbaar, het uur zal zegenen,
waarop mijn wederpartijders mij de verhooring
dier stille bede brengen. Ik heb er geen tijd
voor". Als God hem nog tien levensjaren geeft,
„is het al mijn jaloerschheid en zielsinnig begeer-
ren, dat ik eerst mijn Encyclopaedie, daarna
mijn Dogmatiek moge uitgeven, en dat ik mijn
levensarbeid besluiten moge met de uitlegging van
een boek uit het Woord". Daarbij had hij het
breken van het kerkverband voor Amsterdam
steeds ontraden. „To, omdat ik bij een strijd als
deze het meer naar de Schrift vond om mij te
laten slaan, dan in verzet te komen; maar vooral
2o. omdat ik het zedelijk ongeoorloofd keurde,
een zoo overgrootte gemeente met al haar slich-

67) T.a.p., 199.

68) T.a.p., 200 v.v.

69) Revisie van de revisie-legende, 56—68.

70) Het vergrijp der zeventien ouderlingen, 8.

71) T.a.p., 12—13.

72) T.a.p., 28 v.v.

73) T.a.p., 102.

74) T.a.p., 107.

75) Het dreigend conflict, 20.

76) T.a.p., 14.

77) Voorrede der Drie Formulieren, IX.

78) Dr J. C. Rullman, D' Mater Salem, in De Reformatie
van '86, 57.

79) Het dreigend conflict, 25.

80) T.a.p., 27—29.

81) T.a.p., 32.

82) T.a.p., 34.

83) Contra-Memoriet inzake het Amsterdamsche conflict,
104—106.

84) Dr Kuyper voor de Synode, 9, 12.

85) Laatste Woord, 9—10.

tingen en fondsen en beambten, aan zulke onzekere kansen te wagen. Meermalen heb ik ook met rechtsgeleerden het rechts punt overwogen, en ik neem niets terug van mijn beweren, dat breken met het Kerkverband en recht is en plicht kan worden voor elke plaatselijke Kerk; maar steeds beefde mijn ziel terug, als men te Amsterdam zulk een breuke ondernemen wilde. Het optreden van doleerende Kerk scheen mij altoos voor een gemeente van zoo uitgebreide afmetingen de aangewezen weg".⁸⁶⁾

Doch toen eenmaal de breuk geslagen was, deinsde hij ook niet terug. In het Bericht van Reformatie aan de leden van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Amsterdam van 16 Dec. 1886 dankte hij: „De Heere is aan de spitse getreden en Hij heeft nu ten tweede male Zijn Amsterdamsche Kerk van den vloek der Hiërarchie verlost". „En gelijk onze vaders in de eeuw der Hervorming, na afschudding van het juk der pauselijke Hiërarchie, met alle Kerken dezer landen tot de goede, zuivere Belijdenis des Evangelies en een op die Belijdenis gegronde Kerkenorde zijn teruggekeerd, zoo hebben ook wij thans op hun voetspoor en onder inroeping van den zegen des Heeren, na door afwerping van het juk der Synodale Hiërarchie „het groote misbruik in Godes Kerk te hebben afgeschaft", ons weer om datzelfde aloude, zuivere Evangelie geschaard, ten einde in ware eenigheid met diezelfde Kerkenorde te leven, die op de Synode van Dordrecht in 1619 het laatst gewijzigd is en sedert twee eeuwen ook bij de Kerk van Amsterdam gegolden had".

De gemeente moest zich niet laten verleiden door de gedachte, alsof 't slechts om een onverschillige zaak van kerkregeering ging. De geldende hiërarchie komt het koningschap van Christus te na, vergriipt zich aan de hooge majesteit van den Zoon Gods en is een belichaming van een hoogst gevaarlijke zonde. „Wel is er door velen nog voor Jezus Koningschap geroepen, maar er is niet naar geleefd. Er is wel over gepredikt op onze kansels, maar er is in de Kerkpraktijk niet naar gedaan. Er was wel prediking van Zijn goddelijk Woord, maar slechts op voet van gelijke rechten met de prediking van de brutaalste loochening. Zoo sleepte het Koningschap van Jezus in zijn val onder ons ook de Profetische eere van den Messias met zich. En waar op die wijs de Zoon van God in Zijn Koningschap aangerand en in zijn Profetisch ambt gehoond was, is ook de vrucht zijner Priesterlijke Bediening op alle manier onder ons vervalscht geworden, en de verkondiging van Gods vrijmachtige genade, nogmaals als voor drie eeuwen, in de schaduw gesteld door een aanprijzing van zelfverworven gerechtigheid".⁸⁷⁾

Met dit alles werd de positie der Hervormde kerk volkomen juist geteekend, de noodzakelijkheid der breuk in het licht gesteld en de doleantie als reformatie verdedigd. De strijd was tot zijn diepste beginselen teruggeleid, omdat de zaken van kerkbelijdenis, kerkverband en kerkengoed op normale wijze dooreen gestrengeld lagen. Beiderzijds had men een principieel standpunt ingenomen: de Synode, door de zaak der belijdenis te ontwijken, de beheerskwestie als haar 't meest sympathiek aan te grijpen en aldus de hand op het kerkengoed te leggen; de kerkeraad, door juist de belijdeniskwestie voorop te schuiven en zijn hand op de belijdenis te leggen. De Synode had haars ondanks den kerkeraad in zijn principieelen aanval in het gelijk moeten stellen en toe moeten geven, dat het conflict niet over een beheerskwestie liep, maar over de vraag hoe de kerk als kerk begrepen moest worden. Koning Jezus had geheerscht in de conscientie der geschorsten en afgezetten, „en door dien prikkel aangevuurd" riep ieder hunner: „Liever afgezet en ontzet en cruit gezet, dan Hem te verloochenen!"⁸⁸⁾

Belijdenis-revisie.

Al heeft Kuypers reformatische arbeid grootendeels in de doleantie bestaan, toch ging hij daarin niet op. Van dit verdere werk moet ten slotte nog een en ander aangestipt.

Had hij reeds een nieuwe uitgave van de Drie formulieren van Eenigheid bezorgd, in de doleantie geijverd om het gezag der confessie in de kerk hersteld te krijgen en bovendien in 1873 voor nadere en scherpere formuleering daarvan gepleit; hij heeft bij dit alles nog meer gedaan in verband met de belijdenis.

Hij zette ten eerste theoretisch uiteen, hoe een Calvinistische kerk eventueel tot een revisie van haar symbolen moet overgaan. Daarbij moet aan drie voorwaarden voldaan: „1o. deze geestesontwikkeling moet een ontwikkeling in haar lijn zijn en dus niet een reactie tegen, maar een rijker ontplooiing van het Calvinistisch beginsel; 2o. deze rijkere ontplooiing moet zoo algemeen in de kerken zijn doorgedrongen, dat niet de eene helft der kerkeraden of classes haar meening aan de andere oplegt, maar dat de kerken saam in haar

groot geheel, desaanstaande eenzelfde eenparig getuigenis geven; 3o om tot formuleering van deze rijkere ontplooiing te kunnen overgaan, moet de Calvinistische theologie genoegzame vorderingen hebben gemaakt, om de kerken ten deze te kunnen dienen, en 4o om dit nieuwe stadium onzer symbolische ontwikkeling te kunnen intreden, moet ook in de overige buitenlandse Gereformeerde kerken gelijke overtuiging tot gelijke resultaten kunnen leiden".⁸⁹⁾

Voorts werkte hij tot een daadwerkelijke revisie mede. De bezwaren, die hij reeds in 1883 tegen de bekende clausule uit art. 36 had, alsof het de taak der overheid zou zijn, „om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst", en die hij in een artikelenreeks in „De Heraut"⁹⁰⁾: „Machtig de Heilige Schrift onze Overheid om strafrechtelijk op te treden in zaken des geloofs?" bijbelsch fundeerde, bracht hem er toe, om met anderen een gravamen bij de generale synode in te dienen, en hebben ten slotte in 1905 tot de bekende schrapping van de gewraakte zinsnede geleid.

Eenheidswerk.

Ook de eenheid der kerk behoorde van het begin af bij Kuypers kerkidealen. „Het is niet uit te spreken, wat wonderlijke macht ter overwinning er van de Christenheid zou uitgaan, indien ook maar voor één enkel jaar allen, die broeders zijn, d.i. al Gods kinderen over heel den aardbodem in één kerkelijk leven mochten saam wonen". „Het zou zoo verheffend schoon zijn als het kon: Al wie ten eeuwigen leven geboren was, uit alle natiën en tongen, in één zelfde Kerk vereenigd". Maar het is de zonde van Gods kinderen, „die ons die schoone eenheid en daardie machtigste openbaring der Liefde rooft. Hierin ligt ons oordeel, de harde straf, die we om der zonde wil dragen moeten. De Kerk is niet meer één en ze wordt niet meer één tot het teken van den Zoon des menschen in de wolken zal verschijnen. De scheur trok te diep en te ver".⁹¹⁾

Maar al vreest Kuypers, dat de zichtbare eenheid der kerk in deze bedeefting nooit zal komen, toch roept hij wees over ieder, die een nieuwe breuk slaat en acht hij het heilige roeping om nog zooveel mogelijk van het ideaal verwezenlijkt te krijgen. Met de eenheid der kerk wordt dan pas ernst gemaakt, als de werkelijke poging aanwezig is, „om de eenheid, die voor de onzichtbare Kerk was en is en zal zijn, ook in den vorm der zichtbare Kerk tot openbaring te brengen".⁹²⁾

In 1869 vraagt hij dan ook opheffing van de onwettige organisatie van 1816, mede met het oog op de „bijgemeenten". Hiermee bedoelt hij allerlei z.g. vrije kerken en vooral de christelijke gereformeerde of afgescheiden gemeenten. „Bestond er tusschen deze verschillende gemeenten verschil over de opvatting der waarheid, — we zouden ernstig elke poging veroordeelen om wat niet samen hoort, samen te huwen. Maar dit blijkt niet. De Gereformeerde belijdenis is aller symbol. Alleen het kerkrechtelijk vraagstuk scheidt hen dus. En nu vragen we: Kan het goed voor God zijn, dat een deel der Gereformeerden van hun Gereformeerde broeders gescheiden is, terwijl een schare van Anti-Gereformeerden met u is verbonden?"⁹³⁾

In 1872 gispt hij de houding, die de Amsterdamsche kerkeraad tegenover de afscheiding heeft ingenomen.⁹⁴⁾

Wanneer hij in 1877 het hoofdredacteurschap over de herleefde Heraut aanvaard heeft, brengt hij telkens weer de vereeniging met de christelijke gereformeerden ter sprake.

En als eenmaal de doleantie is uitgebroken, ijvert hij op congres en op synodale vergadering, door samenspreking en geschrift, om deze vereeniging tot stand te brengen. Vooral door zijn brochure *Separatie en Doleantie*, waarin hij enkele van zijn beschouwingen uit het Tractaat van de reformatie corrigeert, brengt hij beider standpunt zoo dicht mogelijk bij elkander. „Er kan geen zegen van onze beginselen uitgaan, of de Gereformeerden moeten weer aan alle oorden des lands in dezelfde Gereformeerde Kerken samenwonen".⁹⁵⁾

Het was dan ook voor hem niet slechts een persoonlijke voldoening, maar een der edelste vruchten van zijn reformatischen arbeid, toen in 1892 de samensmelting van de beide kerkengroepen uit 1834 en 1886 plaats vond.⁹⁶⁾

Zending.

Van den beginne had Kuypers ook betoogd, dat de kerk de „soif des âmes" behoort te bezitten, en steeds op uitbreiding naar buiten bedacht behoort te zijn. Het is merkwaardig, hoe hij reeds in 1871 in een inleidend woord voor het elfde jaarfeest der Nederlandsche Gereformeerde Zendingvereeniging de meest belangrijke beginselen

89) Calvinisme en revisie, 41; Zie ook Revisie van de revisie-legende, 77 v.v.

90) 6 Januari—17 Februari 1884 (No 315—321).

91) De zegen des Heeren over onze kerken, 26—27.

92) Eenheid, 14.

93) Vrijmaking der kerk, 43—44.

94) Het vergruip der zeventien ouderlingen, 55 v.v.

95) De Heraut, 21 November 1886.

96) Zie verder mijn artikel De doleantie en de afscheiding in De Reformatie van '86, 229—266.

voor de zending poneert. Op de vraag, wie recht heeft om te zenden, antwoordt hij: de kerk. Op de vraag, wie er gezonden moeten worden, spreekt hij: „de gemeente moet nu hare zonen zenden. De zendinggeest moet haar als gemeente aangrijpen, en zoo doortintelen, zoo heiligen, dat Hij haar kinderen geve... die voor de zending zijn geboren en in de wieg gelegd, die voor niets anders goed zijn dan voor haar". En de vraag, welk het doel is dat aan de zending haar adel en kracht geeft, beantwoordt hij met de bijbelsche uitdrukking: „tot heerlijkheid Gods des Vaders".⁹⁷⁾

Van dit zaad, reeds zoo vroeg door hem gestrooid, mocht hij den oogst binnenhalen, toen de synode der Gereformeerde Kerken te Middelburg in 1896 besloot, de beginselen van het door Kuypers uitgebrachte rapport te aanvaarden.⁹⁸⁾ In dit rapport was uitgesproken, dat het hoogste einde der zending is, om ook God hierin te dienen; dat de eenige, die zenden mag, de plaatselijk geïnstitueerde kerk is; dat zij, die uitgezonden worden, personen in het ambt behooren te zijn; dat de zending behoort uit te gaan tot alle creaturen en dat haar methode altijd die van overtuigen moet zijn, om aldus wie niet geloofde tot geloof te brengen, en die geloovig worden in kerken te vergaderen.⁹⁹⁾

Liturgie.

Ook zijn oude idealen over liturgie heeft Kuypers vastgehouden en ten slotte systematisch uiteengezet in zijn werk „Onze eeredienst". Terwijl hij in de z.g. gezangenkwestie meer dan eens een verschillend standpunt heeft ingenomen¹⁰⁰⁾, is hier zijn oordeel: „We hebben voor onze christelijke feestdagen, we hebben voor de verheffing van onze ziel tot onzen Heiland, we hebben voor de bediening van de sacramenten, voor de bevestiging van leden en ambtsdragers, en zoo ook voor de bevestiging van het huwelijk, eigen liederen dringend van noode en die zullen ons door Gods gunste te Zijner tijd ook geschonken worden." Bovendien is het mogelijk om uit den liederenschat der oude christelijke kerk en uit reformatische zangen enkele aan onzen bundel toe te voegen. Maar het hoofdbestanddeel van onze liturgische zangen zullen toch wel steeds de psalmen blijven, „en zonder angstvalligheid of overdrijving dienen onze kerken zich hiervan bewust te blijven".¹⁰¹⁾ Maar juist dit doet des te ernstiger de vraag rijzen, of herziening van de berijming niet aan de orde zal moeten komen. Kuypers zelf hoopt „dat bij rustiger kerkelijke toestanden, één of meer diep ingeleide geestelijke worstelaars, die en geestelijk hoog staan en tegelijk het volle meesterschap over taal en toonkunst beide bezitten, de bestaande berijming herzien zullen, om zooveel doenlijk wat nu stoort, weg te nemen".¹⁰²⁾

Innerlijke vernieuwing en opbouw.

Eindelijk moet ook vermeld het vele, dat Kuypers tot vernieuwing en sterking van het innerlijke leven der kerk gedaan heeft. De drie kleine vossen van intellectualisme, practicisme en mysticisme hield hij uit den wijngaard van zijn eigen werk verbannen. Op het bewustzijn der kerk werkte hij in door zijn vele dogmatische verhandelingen: zijn uitleg van den catechismus, zijn uiteenzettingen over de verbonden, de particulariteit der genade, de gemeene gratie, de engelen Gods, het werk van den Heiligen Geest, het koningschap van Christus, de voleinding. Voor haar wandel gaf hij zijn „Tractaat van den Sabbath" en zijn verhandelingen over de praktijk der godzaligheid. Voor haar verborgen verkeer met God schreef hij van week tot week zijn meditatie's. Want het was Kuypers' innigste overtuiging: wie voor het geloof strijden wil, moet er telkens uit leven. Achter den strijd naar buiten behoort een hart te kloppen dat „nabij God" leeft.

E. D. KRAAN.

97) De Zending naar de Schrift, 7, 10, 11.

98) Acta, art. 145.

99) Idem, art. 116.

100) Zie o.a. Tractaat van de Reformatie enz., 75—76; en De Heraut van 8 Februari 1885, no. 372.

101) Onze eeredienst, 116.

102) T.a.p., 67—68.

Het Calvinisme is geen starre, onbeweeglijke macht, die reeds bij Calvijns leven haar laatste consequentie ontdekt, haar volle afronding gevonden had.

Integendeel, het is een beginsel, dat eerst allengs zijn kracht openbaart, voor elke eeuw een eigen gedachte heeft, in elk land een eigen vorm weet aan te nemen, en juist in deze rusteloze gedaantewisseling zijn ontwikkelingsproces voortzet.

Dr A. KUYPER.

Het Calvinisme. Oorsprong en waarborg onzer constitutionele vrijheden, pag. 22.

86) Het conflict gekomen, III De „vredelievenden" in de Besturen, 115—116.

87) Afwerping van het juk der synodale hiërarchie, 5—7.

88) Gereformeerde kerkelijk congres, 35—39.

DE

Dr A. K

Het S

De Calv
de Heilige
aan de Heil
denken. Zij
kosmos, va
uit de Heili
gese van d
werking en
verworven

Een nau
Schriftgege
bij de waa
haar terrein

Zoo zou l
levenswerk
naar zijn v
dan moet h
zins diepga
in de ontw
volk gescho

En nu v
dagen hier
wordt over
heeft doen l

Naar mijn
worden toe
exegese, zo
bekend zijn
lige Schrift
vrijwel aan
nu bezitten
met eere m
hare voorli
zijn in de
gevens, zich
neer wij du
over hetge
van zijn Sel
op te letten
deering voo
der toe da
maakt zich
leiding God
snijdt zich
het levensv
nimmer me
haling van

Talrijk zi
om zijn stre
van het Ge
verstaan.

En hij se
een eeuw
en daarvoor
Hij toont zic
zooewel in d
Schriftgege
dienste stor
hij telkens
en zijn geg
dat nieuwe
gaande stud
dat ongetwij

Als Dr F
weet te geb
soms geneij
terwijl een
toont dat er
op deze Sch

Daarmede
bruikte teks
betgeen bov

Deze eisel
en in het bi
ruimte moet

Er is bij
noemen wa
gehanteerd.
dat hij de S
In het bijzo
die gedeelte
als artikelen
ten noodwe
gen een tek

Deze teks
zorg gekoze
doelt den l
gevangen te
hij wil besp
stelling dat
handelde ge
gesteld zijn
gekozen is